

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

عنوان: خواندن و گسترش مهارتهای آن در کودکان دبستانی

لیلا عرب اسدی

مربی مرکز آموزشی و توانبخشی مشکلات ویژه یادگیری شهر سمنان

lilaarabasadi1355@gmail.com

۱- چکیده:

خواندن مهارتی تحولی؛ تحصیلی است که تمامی زمینه‌های سوادآموزی را تحت تاثیر قرار می‌دهد. هدف نهایی خواندن درک و فهم واحدهای فکری نوشته‌ها است. اگر خواندن به طور اساسی آموخته شود بتدریج خودکار شده و در نتیجه به یکپارچه‌سازی مطالب و درک آنها توسط کودک منجر می‌شود. ناتوانی خواندن عمومی‌ترین و رایج‌ترین نوع ناتوانی یادگیری است که در دوره‌ی ابتدایی در میان دانش‌آموزان مشاهده می‌شود. بهبود شکل خواندن مستلزم آموزش خزانه‌ی لغات، شنیدن آموختن مهارتهای خواندن و درک مطلب به صورت توجه به نکات، دنبال کردن زنجیره‌ها استنباط کردن و سازماندهی افکار و عقاید می‌باشد.

کلید واژه‌ها: خواندن، اختلال خواندن، کودکان دبستانی

۲- مقدمه:

انسان معاصر به مراتب پیش از گذشتگان، کتاب می‌خواند. کتاب می‌نویسد و هر روز این نیاز در او افزایش و گسترش می‌یابد. گرچه امروزه کامپیوتر جانشین کتاب شده و بیشترین و تازه‌ترین اطلاعات را در زمان کم در اختیار انسان قرار می‌دهد، لکن در جهان امروز هیچ فردی از خواندن بی‌نیاز نیست. بنابراین هر محیط آموزشی، در هر مقطعی ناگزیر است به روشهای گوناگون کودکان و نوجوانان را به خواندن برانگیزد. معلمان امروز در سایه‌ی پیشرفتهای فزاینده‌ی محققان در آموزش و پرورش که امکان کسب تجربه و نیز کسب آگاهی را فراهم می‌کند، به روشهای مناسبی که فراگیری همه‌ی کودکان را ارتقا می‌بخشد، دست یافته‌اند. آنها تعلیم و تربیت را جریان‌ی زنده و پویا می‌دانند که در پرتو آن خلق روشهایی که هر چه بیشتر به نیازهای آموزشی کودکان می‌پردازد، امکان پذیر است.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

ناگفته پیداست که فکر بوسیله ی زبان به دیگران تعبیر و منتقل می شود که ممکن است به شکل گفتاری یا نوشتاری انجام گیرد و آن دو را نیز از راه شنیدن و خواندن درک می کنیم. آنچه در این مقاله مورد بحث است خواندن و مهارت‌های گسترش آن در کودکان دبستانی است. این که خواندن چیست و در دوره ی دبستان هدف از خواندن چه باید باشد و چه روشهایی برای آموزش خواندن به کودکان باید مورد استفاده قرار بگیرد. مسائلی است که در این نوشته خواهد آمد. امید است حاصل این تلاش گام کوچکی برای پیشرفت مهارت‌های خواندن و سواد کودکان سرزمینم باشد.

۳- تعریف خواندن:

بر طبق آخرین و جدیدترین تعریف: خواندن عبارت است از سیستم پیچیده ی استنباط معنی کلمات چاپ شده که مستلزم موارد زیر است:

- مهارت و اطلاعات درک چگونگی ارتباط واج ها با صداهای گفتاری با مطالب چاپ شده
- توانایی رمز گشایی کلمات نا آشنا
- داشتن اطلاعات و دامنه ی لغات کافی برای درک بهتر مطالب خواندن
- رشد راهبرهای فعال مناسب برای ساختن معنا از حروف چاپ شده
- ایجاد و حفظ انگیزه ی خواندن^۱

خواندن: پیچیده ترین و در عین حال ارزشمندترین کنش ذهنی است.^۲ زیربنای یادگیری تحصیلی و زندگی است و متضمن تعادل ردیابی نمادها و حافظه هاست.^۳

خواندن و سخن گفتن هر دو وجه متفاوتی از زبان هستند. "خواندن از نظر فرد راهی است که به دریافت و رمز گشایی زبان دیگران مربوط است، درحالی که سخن گفتن راهی است که فرد با استفاده از آن برای بیان مکنونات و اندیشه های خود رمز گذاری کند"^۴

۴- هدف نهایی خواندن:

^۱.موسسه ملی خواندن و نوشتن ۲۰۰۳

^۲. رمضانی، مژگان، آموزش ترسیمی برای دانش آموزان اختلال خواندن ص ۵

^۳.ر.ک ۲ ص ۵

^۴. لطف آبادی ، حسین ، تواناییهای فرازبانی و یادگیری خواندن

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

خواندن می تواند زیر مجموعه ی مطالعه باشد. عملی که در آن دیدن، شنیدن، درک مجموعه ی علایم و آواها و در نتیجه درک معنا از آن حاصل می شود. اما این درک بی هدف صورت نمی گیرد و خواننده گاه به قصد آموختن ، زمانی با هدف آگاه شدن و در جایی لذت بردن و پر کردن اوقات فراغت به آن روی می آورد.^۵

هدف نهایی خواندن و رسیدن به معناست و هدف از فهم متن ، تشخیص پیام اصلی متن، پیش بینی، نتیجه گیری و پیگیری دستورات متن است. خواننده در حین خواندن واقعیت های اساسی در متن را تشخیص می دهد ، به غذای آنها می اندیشد آنها را به طور نقادانه ارزیابی می کند، ارتباط بین، آنها را کشف می کند و درک خود را از عقاید روشن می کند.^۶

۵- چگونه کودکان خواندن را یاد می گیرند

کودکان خواندن را طی پیشرفت در مهارتهایی یاد می گیرند که عبارتند از:

- توانایی تشخیص دیداری (حروف را تشخیص داده و صحیح بخواند)
- توانایی ترکیب دیداری (بتواند حروف و هجاها را کنار هم بگذارد و کلمه را بخواند.)
- توانایی توالی و حافظه ی دیداری (یعنی کودک بتواند با کنار هم قرار دادن حروف ، کلمات، جملات و بندهای متن را بخواند)
- توانایی تشخیص شنیداری (یعنی حروف گفته شده را خوب بشنود و دقت داشته باشد.)
- توانایی درک لفظی (درک کلمه و مطالب ساده)
- توانایی درک خواندن انتقادی (نتیجه گیری ، قضاوت در باره ی متن و تشخیص حقیقت و رویا)
- توانایی در درک تحلیلی (قضاوت نقادانه، استنباط و پیش بینی نتایج ، که این قسمت بالاترین سطح خواندن است).^۷

باید توجه داشت که در این مقاله فرض براین است که کودک دبستانی همه ی پیش زمینه های خواندن را تا قبل از ورود به مدرسه آموخته است. مفاهیمی مانند بالا به پایین، چپ و راست، زیر و رو، تشخیص صدای اول و آخر، طبقه بندی اشیاء،...توانایی دیداری و شنیداری خوب، گفتار بدون شکل، مهارتهای ادراک دیداری و حرکتی، پیش زمینه های اصلی یادگیری صحیح خواندن در کودک است.

۵. قزل یاغ، ثریا، ادبیات کودک و نوجوانان و ترویج خواندن، ص ۲۱

۶. رمضانی، مژگان، آموزش ترسیمی برای دانش آموزان اختلال خواندن ص ۶

۷. جیمز چالفانت و همکاران، اختلال یادگیری تحولی تحصیلی

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

از آنجا که در آموزش خواندن به کودکان باید توجه کافی به رشد دو مهارت شفاهی زبان یعنی گفتن و شنیدن را داشت. لازم است که در امر ارتباط چهار مهارت زبانی یعنی گوش دادن، سخن گفتن؛ خواندن و نوشتن کوشش کنیم.

۶- گامهای خواندن و فرایندهای بنیادین آن

خواندن دارای گامهایی است که باید برای آموزش به کودک ترتیب مراحل را رعایت کرد^۸.

الف) آمارسازی کودک برای خواندن

ب) آغاز خواندن

ج) رشد سریع خواندن

د) خواند گسترده

ه) پالایش خواندن

در قسمت آماده سازی کودک، که از تولد شروع و تا مراحل ابتدایی خواندن (از ۶ سالگی) ادامه می یابد. "مهارتهایی مانند زبان آموزی گوش دادن، سخن گفتن، رشد حرکتی، تمیز دیداری و شنیداری را باید تقویت کرد. نقش متداول کودکستانها و مراکز پیش دبستانی در آموزشهای فوق از این جا مشخص می شود.

ب) آغاز خواندن: در سال اول ابتدایی اتفاق می افتد. شروع رسمی خواندن است که تا کلاس دوم و یا حق پس از آن هم ادامه دارد.

در این بخش کودک صداها را آموزش می بیند، ارتباط بین صدا و شکل را می فهمد، ترکیب صامت و مصوت را می آموزد. از ترکیب هجاها کلمه می سازد. کلمات پایه و اصلی را می شناسد، با بخش و صداکشی به تحلیل کلمه می پردازد، و پس از موفقیت در این قسمتها اعتماد به نفس پیدا می کند.

ج) رشد سریع مهارتهای خواندن: "در این مرحله کودک مهارتهای پایه ای خواندن را می آموزد و عادت به خواندن در او ایجاد می شود. البته این مراحل جدای از هم نیستند و در ادامه ی مرحله ی قبل است. این قسمت که از ماههای پایانی کلاس اول شروع شده و تا کلاس دوم و سوم ادامه پیدا می کند، شامل شناخت حروف هم صدای غیر هم شکل (س، ص...) شناخت کلمات انتزاعی، بهبود درک خواندن و آغاز خواندن مطالب متنوع است."^۹

^۸ ر.ک. ۱.

^۹ یارویی، منصور، زبان آموزی کودک

^{۱۰} والاس، جرالد، ناتوایی های یادگیری و مفاهیم آن (ترجمه منشی طوسی)

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

کودک روان خوانی را آغاز می کند و واژه ها را سریعتر تشخیص می دهد. در این مرحله هنوز از خواندن برای یادگیری استفاده نمی شود زیرا تمام منابع پردازشی کودک صرف تشخیص واژه ها می شود و برای او دشوار است. اطلاعات جدیدی را از طریق خواندن کسب کند. او یاد می گیرد که از علائم ربط استفاده کند. آواها را تعمیم دهد.

دخواندن گسترده: در این مرحله که از سال سوم تا اوایل دوره ی اول دبیرستان ادامه می یابد تاکید برخواندن مستقل است. در این مرحله دانش آموز مهارت‌های بیشتری در درک پیدا می کند، در خواندن ارادی به حد بالایی می رسد و در تحلیل کلمه پیشرفت می کند، اما در این مرحله اغلب اطلاعاتی را درک می کند که از یک دیدگاه ارائه شده اند. او در این مرحله ظرفیت کسب اطلاعات جدید را از طریق مطالب چاپی بیان می کند و خواندن را برای یادگیری ادامه می دهد.

ه)پالایش خواندن: "این مرحله بیشتر در دانش آموزان دوره اول و دوم متوسطه دیده می شود. با این وجود دانش آموزان در این دوره هم نیاز به راهنمایی مستمر برای گسترش مطلوب و مفید خواندن دارند." دانش آموز در این مرحله می تواند اطلاعات ارائه شده از دیدگاه‌های چندگانه را درک کند. توانایی فهم مطالب تاریخی، اقتصادی، سیاسی و آثار ادبی را نیز پیدا می کند.

فرایندهای بنیادین خواندن ، شامل دو مولفه ی اصلی رمزگشایی (deciding) و درک مطلب (Comprehending) می باشد.

همانگونه که قبلاً اشاره شد رمز گشایی یعنی تبدیل حروف چاپی به زبان گفتاری و درک مطلب بیعی استنباط معانی از زبان است.

"گوف و تانمر(۱۹۸۶) فرمول ساده ی زیر را برای خواندن عنوان می کنند.

12 درک مطلب \times رمز گشایی = خواندن

رمز گشایی یعنی تلفظ صحیح و خواندن درست کلمات و جملات متن و درک مطلب یعنی فهم و تحلیل آنچه می خواند. چنانچه کودکی بتواند صحیح بخواند و بنویسد ولی آنچه را خوانده نتواند تحلیل کند ، مشکل درک بوجود می آید . توجه داشته باشیم که هدف از خواندن صرفاً بیان کلمات به صورت طوطی وار نیست بلکه هدف اصلی درک ، فهم و تجزیه تحلیل موارد خوانده شده و استنباط مفهوم اصلی است.

۷- اختلال در خواندن و ویژگی دانش آموزان دارای اختلال خواندن:

در فرهنگ روانشناسی اصطلاح اختلال خواندن (نارسا خوانی) به هرگونه ناتوانی در خواندن اطلاق می شود که بواسطه آن دانش آموزان از سطح پایه ی کلاس خود در زمینه خواندن عقب می مانند و هیچ گونه شواهد یعنی

^{۱۱} رشد مهارت خواندن در کودکان، سایت مشاوره روانشناسی کشور

^{۱۲} الیزابت، اچ ایلوارد، تشخیص و ساماندهی ناتوانی های یادگیری؛ ترجمه رضا برادری

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

دال بر مشکلاتی چون کم توانی ذهنی، آسیب مغزی، مشکلات هیجانی و فرهنگی و مشکلات گفتاری وجود ندارد. "دانش آموز نارسا خوان، دارای نقایص بسیار گوناگونی هستند که منشأ آن عملکرد نامناسب مغز است. این عملکرد لزوماً ناشی از آسیب مغزی نیست بلکه به این علت است که مغز این افراد، عملکرد متفاوتی از کودکان عادی دارد."^{۱۳}

قبلاً گفته شد که پیش نیاز درست خواندن برخوردارگی از تواناییهایی چون دقت شنیداری، ادراک و حافظه ی شنیداری، دقت بینایی، ادراک و حافظه ی دیداری است.

مشکل در هر یک از پیش زمینه های فوق، باعث بروز اختلال خواندن در کودکان دبستانی می شود.

۸- ویژگیهای دانش آموزان نارسا خوان در مدرسه:

- ۱) اشکال در تشخیص حروف الفبا و صدای آنها
- ۲) معکوس خواندن کلمات (روز به جای زور)
- ۳) جا اندازی کلمات (حروف ربط، فعل و... را جا می اندازد)
- ۴) کُندخوانی، بریده خوانی و یکنواخت خوانی متن
- ۵) گم کردن خط به هنگام خواندن
- ۶) اشکال در بخش و صداکشی کلمات (مربوط به توالی دیداری)
- ۷) تغییر افعال به میل خود
- ۸) به کار بردن کلمه هم معنی کلمه مورد نظر
- ۹) عدم رعایت علائم نگارشی (، ، . ، ...)
- ۱۰) ضعف در کلمه "۱۴"

یادآوری می شود که هر کدام از موارد فوق عللی دارند که بحث آن در این مجال نمی گنجد و خود نیاز به مقاله ای جداگانه دارد.

۹- روشهای درمان اختلال در خواندن:

در تمام فصول فعالیتهای بازپروری تأکید برجهت خواندن از راست به چپ نباید فراموش شود. تمرینات مختلفی با توجه به نوع شکل می توان به کودک داد. در مورد مشکلات شماره (۶-۱) که مربوط به پیش زمینه ی خواندن و رمز گشایی است قبل از ورود به مرحله ی رمز گشایی و تشخیص حروف، باید مفاهیم پیش زمینه ای با کودک کار شود. در بخش آموزش خواندن لازم است در سه سطح کار شود.

^{۱۳}. ر. ک. ۱.

^{۱۴}. جیمز چالفانت، اختلال یادگیری تحولی در تحصیل، ترجمه سیمین رونقی و همکاران

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۹-۱- خواندن تحولی: شامل قسمتهایی از آموزش خواندن است که یک زنجیره تحولی و رو به تکامل از مهارتهای خواندن را در برمی گیرد.^{۱۵} برای بیشتر کودکان کافی است که در مسیر این فعالیتهای قرار بگیرند و با آموزش مفاهیم زمینه ساز خواندن و نوشتن (دقت دیداری و شنیداری، توجه و تمرکز، حافظه دیداری و شنیداری، مهارتهای حرکتی چشم و دست و هماهنگی های ادراک دیداری - حرکتی) مهارتهای ابتدایی خواندن را بیاموزند وارد مرحله بعد شوند. ناگفته نماند که تحول یعنی یادگیری در طول دوره ی رشد.

۹-۲- خواندن اصلاحی: روشهایی است که برای اصلاح عادات بد و غلط خواندن و یا پرکردن شکافهایی که در طول دوره های تحولی برای کودک ایجاد شده، به کار می روند.^{۱۶}

روشهای آموزشی شامل مهارتهای بازشناسی حروف، هجاها، کلمات، سریعتر خواندن، دقت در متن و عدم حذف یا اضافه کردن کلمات می باشد.

بهترین روش آموزش تکلیف فرایند است: در این راهبرد، فرایند های آموزشی به صورت یکسری عملکردهای ذهنی یاد گرفته شده، رفتارها و یا پاسخهای شرطی با توجه به یک تکلیف خاص تلقی می شوند. در این روش اول توانایی ها و ناتوانی های کودک در زمینه ی خواندن ارزیابی می شود. دوم تکالیفی که کودک در انجام آنها شکست خورده مورد تجربه تحلیل قرار می گیرند تا معین شود چه توالی و زنجیره ای از مهارتهای رفتاری و شناختی مورد نیاز است. و سوم نتایج دو مرحله قبل با هم مقایسه می شوند و روشهای تدریس و مواد آن در یک سطح انفرادی طراحی می شوند.

برای هر کودک دچار مشکل خواندن باید برنامه آموزشی متناسب با مشکل او طراحی گردد. فرایند رفع مشکل برای کودکانی که در دوره ی اول ابتدایی هستند و یا در کلاسهای دبستان دچار کم آموزشی شدید تحصیلی اند، استفاده از یک رویکرد چند حسی است.^{۱۷} رویکرد vakt برای ترمیم خواندن تلاشی است برای استفاده از چند حس دیداری، شنیداری، جنبشی و لامسه در ترمیم خواندن.^{۱۸}

استفاده از تمام حسها در آن واحد که به آن روش چند حسی می گویند، باعث می شود کودک یادگیری بهتری داشته باشد. به این ترتیب او می تواند حس قویتر را به کمک حس ضعیفتر فراخوانده و بیاموزد. در این رویکرد از کودک میخواهیم لغتی را که می گوئیم خوب گوش دهد(شنوایی)، آنرا بیان کند(کلام، جنبشی) لغت را ببیند(دیداری) آنرا با انگشت ردیابی کند(لامسه) و سپس کارت لغت نوشته شده را به او می دهیم تا بخواند(هماهنگی حواس).

^{۱۵}. ساموئل کرک، اختلال یادگیری تحولی و تحصیلی

^{۱۶}. ر.ک. ۱

^{۱۷}. visual, auditoty, kinesth, etic tactil

^{۱۸}. ساموئل، کرک، اختلال یادگیری

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

به طور کلی روشهای فراوانی برای رفع مشکل خواندن وجود دارد که به طور اختصار به چند روش پرداخته شد. روشهای دیگری چون فرنالد، وگیلنهام نیز نوع روش چند حسی هستند. آموزش خزانه ی لغات، خوب شنیدن، خوب دیدن بسیار مهم است.

۱۰- مهارتهای آموزش درک مطلب که مهمترین انها عبارتند از:

الف) افزایش اطلاعات عمومی

ب) تقویم (روز، ماه، سال، هفته)

ج) خواندن جملات تصویر

د) داستانهای زنجیره ای کوتاه و بلند

ه) دنبال کردن زنجیره ای از واقعیتها

و) استنتاج کردن و رسیدن به نتیجه گیری

ز) سازماندهی عقاید و نکات

ح) به کاربردن آنچه خوانده شده برای حل مسائل

ط) ارزیابی مطالب برای درک سوگیری، ارتباط و همسانی ها

۱۱- نتیجه گیری (کلام آخر):

خواندن یکی از موضوعاتی است که در تمام برنامه های دبستانی سرایت کرده است. کودکان معمولاً خواندن را در کلاس اول و گاهی زودتر آغاز می کنند و در تمام طول تحصیلشان این وابستگی به خواندن ادامه می یابد.

کودکان برای خواندن باید دو مرحله رمزگایی و درک مطلب را طی کنند. آنچه در این مبحث مورد بررسی قرار گرفت خواندن، اهداف و اختلالات خواندن بود. در پایان امید است که عزیزان معلم و دانشجویان با استفاده از مباحث مطرح شده، به مطالعه ی بیشتر پرداخته و به کمک کودکانی بشتابند که به علت شکست در یادگیری خواندن، از مهارتهای سواد در سطوح بالاتر باز مانده اند.

۱۲- منابع:

- الیزابت، اچ- ایلوارد و همکاران، تشخیص. ساماندهی ناتوانی های یادگیری، ترجمه رضا برادری، تهران، سازمان آپ. زمستان ۷۷

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

- انجمن روانپزشکی آمریکا، راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی (DSM-5) ترجمه دکتر فرزین رضاعی و همکاران، تهران، انتشارات ارجمند، چاپ هشتم.
- رضایی، مژگان، آموزش ترسیمی برای دانش آموزان دارای اختلال خواندن، تهران، انتشارات سازمان آپ استثنایی، چاپ اول، تابستان ۸۲
- یارویسی، منصور، زبان آموزی کودک، ارومیه، انتشارات یارویسی، چاپ اول، ۱۳۸۲
- ساموئل کرک، جیمز چالفانت، اختلالات یادگیری تحولی و تحصیلی، ترجمه ی سیمین رونقی و همکاران، تهران، انتشارات سازمان آموزش و پرورش استثنایی، چاپ اول-زمستان ۷۷
- شعاری نژاد، علی اکبر، ادبیات کودکان، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ ۲۴، ۱۳۸۵
- قزل ایاغ، ثریا، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، تهران، انتشارات سمت چاپ چهارم، پاییز ۸۵
- والاس، جerald، ناتوانی های یادگیری و مفاهیم آن، ترجمه منشی طوسی، انتشارات آستان قدس رضوی؛ ۱۳۷۳
- وست وود، پ، آموزش و پرورش کودکان با نیازهای ویژه، ترجمه شاهرخ مکوند حسینی، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۸۱
- علیزاده، حمید و همکاران، مقاله، اثربخشی نرم افزار آموزشی خانواده محور بر مهارت های خواندند دانش آموزان ابتدایی دارای اختلال خواندن، تشریه، روانشناسی افراد استثنایی شماره ۳۶ دوره نهم سال ۹۸
- رشد مهارت خواندن در کودکان، سایت مشاوره ی روانشناسی کشور. Heyva.family.com